

УДК 284.2+1(091)

А. В. Шаповал
аспірант кафедри релігієзнавства і теології
Національного університету «Острозька академія»

КРИТИКА РАННІХ ПРОТЕСТАНТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVI СТ.

Постановка проблеми. Будь-який тип світогляду включає в себе два функціональні різновиди: перший – консервативний, який орієнтується на встановлений досвід через традицію, другий – реформаційний, що розглядає попередній як застарілий, недостатньо гнучкий, такий, що потребує змін. Другий тип світогляду намагається адаптувати особистість до вимог часу. Очевидно, що початки такого поділу були закладені ще в добу античності. Тому можна припустити, що дійсну історію кожного філософського чи релігійного вчення або ж політичного руху можна поділити на два напрями: консервативний, що пов'язаний із намаганням зафіксувати традицію й досвід, а також реформаційний, спрямований на намагання переосмислити традицію новими засобами. Такою виступає полемічна традиція, що розгорнулася серед православних слов'ян у XVI ст. Основними об'єктами для критики виступали католицький і ранньопротестантський світогляди. Запропонована стаття розглядає критику лютеранського вчення православними полемістами. Проблемою полемічної літератури проти лютеран займалися М. Грушевський [2], В. Борисов [1], М. Дмитрієв [3], П. Кралюк [5], Г. Флоровський [10]. Актуальність цієї статті полягає в необхідності наукових пошуків щодо проблеми критичного аналізу ранньопротестантських рухів на території сучасної України в XVI ст.

Метою статті є огляд світоглядних основ православних кліриків, що займалися критикою лютеран та соцініан, які були представлені в українському культурному середовищі XVI ст.

Виклад основного матеріалу. В окресленому дослідженні спробуємо проаналізувати полемічні тексти православного клірика Артемія (бл. 1507–1575 рр.), так званий литовський період та анонімний текст «Писання проти лютерів», який, на думку М. Грушевського, виник саме під впливом текстів Артемія [2, с. 67].

На жаль, невідомі місце, точна дата народження, справжнє ім'я православного клірика Артемія. Єдина інформація про його біографію, яка нам доступна, – це те, що його засудили за «єресь» на церковному соборі й відправили на Соловки, звідки йому вдалося втекти у Велике князівство Литовське. З літературної спадщини збереглося 14 послань [1]. Нас цікавлять його послання, які написані у вигляді критики на вчення лютеран і соцініан.

За свій «литовський» період життя Артемія написав 9 послань. Безумовно, ці послання мож-

на назвати апологетичними [1]. Перше з них – це «Послання «до лютеранських вчителів», що ставлять десятислів'я вище Євангелія, заперечуючи храми, ікони, хресне знамення, монашество, сповідь та інші таїнства, а також навернення в цю єресь православних» [1]. Цей текст не заперечує всі пункти лютеранського вчення, хоча тут Артемія ототожнює всіх ранніх протестантів, не розрізняючи лютеран від соцініан чи кальвіністів. Цей текст критикує лише обрядову сторону лютеранського богослужбового життя. Основний акцент Артемія робить на застереження православних християн, щоб ті не піддалися новочасній ересі.

Артемія все ж намагається провести полеміку, критикуючи «лютерів» на основі Священного писання, які, на думку православного клірика, самі собі суперечать. Текст цього послання дуже емоційний і насичений риторичними зворотами. Автор ввічливо звертається до своїх опонентів під час критики. Саме в цьому посланні можна віднайти таку тезу: «...неподобно естъ христіаномъ убивати еретичествующихъ, якоже творять ненаучении, но паче кротостию наказывати противящаяся и молитися о нихъ, да дасть имъ Богъ покаание въ разуме истинны възникнути отъ диавольския сети» [1]. Артемія демонструє свою толерантність до чужого світогляду. Незважаючи на загубленість і приреченість душ «лютерів», Артемія не закликає до насилля над тими, хто піддався новій ересі, апелюючи до загальнохристиянської любові, яку він також аналізує в цьому посланні. Використовуючи аналіз загально-християнських чеснот, він порівнює розуміння поняття любові, добра і зла, правдивості, які прийняті в православних, і того, чому навчають «лютеранські учителі». Цим порівнянням про природу чеснот Артемія наближається до центральної тези свого послання, що характеризує його загальний погляд на будь-яку єресь: «Душевний же блудъ – всяка єресь и нечестіе» [1]. Такий блуд трапляється з тими людьми, особливо православними християнами, які відійшли від заповідей Божих через свою гордість. Така зміна своєї віри не йде на користь, а лише приносить «развращение слышащим» [1].

Основний акцент православний клірик робить на тому, щоб нагадати православним християнам про їх унікальність і глибину традиції: «1) блаженни нищии духомъ яко тѣхъ естъ царство небесное; 2) блаженни плачущесея, яко ии наслѣдять землю; 4) блаженни алчущее и жаждущее правды, яко тѣ насытятся; 5) блаженни милостивии, яко тѣ поми-

ловани будуть; 6) блажені чистіи сердцем, яко Бога узрятъ; 7) блажені миротворци, яко ть сынове Божіи нарекутся; 8) блажені изгнаны правды ради, яко тьхъ есть царство небесное; 9) блажені есте егда поносятъ вамъ и ижденуть вы и рекутъ всякъ золь глаголь на васъ, лжуце имени моего ради. 10) радуйтеся и веселитесь, яко мзда ваша многа на небесъхъ». Артемій апелює до того, що православна традиція є істиною у вигляді своєрідного закону, що був «положи намъ архіерей, и [и] же не по закону заповѣди плотскія пришедый, но по силъ жизни безконечныя...» [1]. «Не бывайте мудри о себѣ» [1] – такий висновок робить Артемій, коли намагається протиставити традиційний світогляд реформаторському. Щоб підкріпити авторитет своїх слів, православний мислитель цитує Василя Великого: «...не достоить кому своимъ произволениемъ приходити на проповѣдь» [1].

Наступний текст, який також був спрямований на критику раннього протестантизму, – це послання «До князя Черторисского», яке Артемій написав за проханням князя Чарторийського як відповідь від імені цього ж князя лютеранам. У цьому посланні Артемій робить акцент на тому ж самому, що й у попередньому посланні. Основна критика зосереджена на тлумаченні 10 заповідей, хресного знамення, шанування ікон. Цей текст також витримано в толерантному дусі, риторика якого не закликає до насилля: «Не подобаетъ же дивитися намъ о невежествующихъ и заблудшихъ, но паче молитися о нихъ; еда дастъ имъ Богъ покаание въ разумъ истинны възникнути имъ отъ диавольския сети, не отъ своего же разума, но отъ самъхъ божественныхъ писаній святыхъ...» [1].

Третє послання «литовського періоду» також було виконано на замовлення, проте вже не князя, а звичайного віленського поміщика, – «Того же послание до Ивана Зарецкого. Вопрос о заколении агнца, яко то есть вещь» [1]. У цьому тексті здійснено детальний аналіз унікальності літургії, шанування ікон і святих. Це були центральні проблеми в порозумінні між ранніми протестантами та православними, як і між католиками та протестантами. У своїх міркуваннях про «заколеним агнца» Артемій аналізує питання про святі дари, які є невід'ємною частиною православного вчення: «А еже о заколении агнца, имже божественныя страсти Христовы Божия священници на божественомъ жртвениц образуютъ со всяцемъ благоговѣниемъ и чистотою сръдечною – святохулници же, по своему ругательскому разуму, знову Христа закалати глаголютъ» [1]. В. Борисенко вважає, що було ще одне послання Артемія до цього ж самого адресата, проте воно, на жаль, не збереглося. Точна дата цих послань також не відома.

Четверте послання Артемія, на думку П. Краюка, було до князя А. Курбського [5, с. 49].

У цьому посланні православний клірик часто використовує ті ж самі звороти, як і в посланні до «до князя Черторисского». У тексті послання важко знайти точного адресата, проте деякі моменти характеризуються цього князя як людину, що «многожды, овъгда словѣмъ, иногда же посланиемъ» просив православного мислителя написати для нього твір, який би «слово отвещателно на възражение къзни диавольския, рекше Люторския ереси» [1].

Цікавим є той факт, що в цьому посланні Артемій називає свого адресата «твое величество». Цей текст зберігся без закінчення. У ньому здійснено опис основних шляхів для позбавлення гріха, а саме сповіді та покаання: «Нестъ бо грехъ непрацаемъ, разве безъ покаания. Ни едина же добродетель выше покаания <...> Писано бо есть, яко никто же святъ отъ скверны <...> Очисти бо насъ собою [Христос] люди изрядны, да будемъ ревнителе добрымъ деломъ, а не злымъ» [1]. Далі Артемій продовжує свої роздуми про те, що віра без діянь не є ефективною. Тому добрі вчинки також є запорукою спасіння людини. Необхідність людини користуватися дарами, що були дані Богом, також сприяє порятунку людської душі. Також тут варто зазначити, що в цьому фрагменті послання Артемій робить досить цікавий філософський висновок: процес пізнання людського буття на Землі є безкінечним, оскільки людина як творіння Боже є безкінечним задумом, який у свою чергу постійно перебуває в стані становлення й ніколи не завершується як остаточний факт. Тому для християнина притаманно сповідатися й користуватися Божими дарами, які ведуть до постійного розвитку особистості, на відміну від «лютерів», які добровільно відмовляються від Божих дарів і покаання, тим самим вони відмовляються від можливості власного розвитку.

Наступні послання «Автору Катихисии», «До Симона еритика Будного» були адресовані Симону Будному [3, с. 361]. Симон Будний був досить впливовим релігійним діячем Польщі в XVI ст. Г. Флоровський характеризує його так: «...впливовий кальвініст, який пізніше став соцініанським міністром, що належав до лівого радикального польського аріанства, яких зачисляли до «нон-адоранців», в онові їхнього вчення був біблійний критицизм із початками деїзму» [10, с. 315].

У посланнях Артемій закликає Симона Будного відмовитися від еретичних поглядів, використовуючи характерну для його послань аргументацію. Також православний мислитель береться захищати традиційні християнські положення, які заперечуються еретиками (хресне знамення, шанування ікон, святих), критикуючи вчення про спасіння людини тільки вірою. У вченні протестантів Артемій знаходить десять невідповідностей, які роблять протестантське

вчення єретичним, оскільки ці помилки спотворюють принципи віри в Ісуса Христа й авторитет Святого Письма: «Пръвее бо приаша ересь Назарейскую, котории сына Божиа исповедуютъ такъ, якоже и мы, а держатъ по Моусеову закону. Второе – глаголемыхъ Пепузинъ, котории приемлютъ ветхий и новий заветъ, якоже и православнии, толкують же противъ ересемъ своимъ. Третия въ нихъ ересь Ариева, котории, не улучивъ епископства, многи клеветы на церковь въздвиже... Не подобаетъ бо, рече, приношению быти за умръшая, ни постити въ среду и въ пятокъ, ниже святую 40-ницу и Пасху съ иными праздники възбрани; мнишеское пострижение отместутъ; мясоедение же всяко приемлютъ <...> Четвертая въ нихъ ересь глаголемыхъ непоклонителей (то есть нон-адоранцев – А. Ш.), котории непоклоняхуся по преданию церковному <...> Пятая въ нихъ ересь глаголемыхъ претыкателей <...> Шестая въ нихъ ересь нарицаемыхъ лжесказателей, иже некиа главы божественныхъ писаний ветхаго же и новаго завета ложно сказующе, и къ своему домышлению сие ухитряюще, безстудно паче и много известнымъ и непорочнымъ сказаниемъ церковнымъ противятся <...> Седмая въ нихъ ересь глаголемыхъ Петиянъ, котории повелеваютьъ въ общихъ житияхъ сущимъ комуждо якоже самъ хочеть жити и естественнымъ страстямъ не противитися <...> Осмая ересь в нихъ глаголемыъ Тасконъдругос <...> иже разумъ божественнаго крещенія отместутъ, инакше напротивъ церковныхъ преданій вымышляюще <...> Девятая ересь в нихъ – Евноміа єретика <...> Десятая же въ нихъ ересь Пелагіа и Келестина, иже <...> единомыслени же Несторию суюмудренному <...> Сиа вся ереси и ина многа <...> обновити начинаютъ своими науками Люториане» [1]. Якщо уважно прослідкувати логіку цього послання, у ньому можна знайти досить прогресивні для православного мислителя думки, які пізніше він висловив у своїй критиці щодо антиринітаріїв. Автор цих послань детально вивчав проповіді Будного, тому міг їх легко критикувати й коментувати з позиції єрудованого вченого: «Потомъ, паки изъясняючи мудрование ваше, а значней писали есте въ тыхъ же книжкахъ другии конецъ тако: «Богу единому слава съ Сыномъ и Святымъ духомъ». Сиче бо исповедающе, на пути погибели сташа. Разлучивъ бо естества божественнаго единство, извещалъ еси смертныа глаголы богохулныхъ ересей» [1].

Артемій займався активним викриттям соцініан, які, на його думку, були дійсно небезпечними ворогами для православного християнства. Одна з головних причин цього така: соцініани заперечували основний догмат Трійці, тоді як лютерани його визнавали. Одним із типових прикладів, який дуже часто наводиться в історіографіях, є перехід із православ'я Козьми Колодинського в

табір соцініан. Його вктивна діяльність припадає на кінець XVI ст. [6, с. 445].

Одне з послань Артемія стосується проповіді у Вітебську, яку здійснив Козьма в 1564 р. У тексті є рядки «...все войско бывшее тогда, и сам великий гетман, и княжата, и панове велиции», тобто там були присутні представники військової знаті Радзивилів та Ходкевичів, які збиралися вирушати на битву з московським військом біля річки Уле. Проте С. Будний на той момент ще не був офіційно в рядах антиринітаріїв, він приєднався до них лише після смерті Радзивіла, який помер у 1565 р.

Із джерел відомо, що було ще три послання до С. Будного, які написав Артемій, проте вони, на жаль, не збереглися. Православний клірик С. Будного називає своїм братом, однак лише в гуманістичному сенсі (як людина поважає іншу людину в традиції християнства) «для общаго человекомъ прирощенія» [6, с. 466]. Проте цей зв'язок може надмірно захопити можливостями людського розуму, які відводять людину від християнства. Як наслідок, вона опиняється не в тих межах, де можна називати один одного братами. Така людина вже не є християнином, бо вона піддалася «зловѣрїю лжеименного разума» [1].

Артемій був типовим представником аскетичної традиції. Для нього найважливіше зберегти себе задля Христа. Лише через стилістику жанру йому доводилося обговорювати християнську обрядовість. Хоча насправді православний мислитель був дуже далеким від дійсної практики православної обрядовості. Для нього християнство – це насамперед діяння Христа в кожній людині. Людина повинна здійснити аскетичний подвиг для того, щоб наблизитися до Христа, тобто до Бога. Найбільш цитовані Артемієм Отці церкви – це Ісаак Сирін, Василій Великий, Іоанн Дамаскін [7, с. 104].

Саме завдяки тому, що в Київській духовній академії було віднайдено рукопис, на якому стояло ім'я «Артемій Острожский старец», і це послання призначалося С. Будному, було встановлено авторство ще низки інших послань, які теж були написані Артемієм. У цьому уривку було описано та прокоментовано хресне знамення.

М. Грушевський [2], М. Дмитрієв [3] відзначають, що послання Артемія, які він писав на Волині, мали істотний вплив на подальшу полемічну практику православних із лютеранами та соцініанами. Хоча, на нашу думку, послання православного клірика слугували скоріше зразком форми викладу полемічної літератури, яку варто подавати проти протестантів. Артемій сформував схему й чіткий набір аргументів, які були майстерно поєднані й подані як чіткі контраргументи проти богослов'я лютеран і раціоналістичних доказів соцініан.

Чітких запозичень в Артемія в тексті «Писання проти лютерів» не прослідковується. Проте набір аргументів досить логічний, як і в посланнях Артемія. Наприклад, український текст містить такі розділи: «Про поклоніння святим іконам», «Про свічки», «Про пости та м'ясоїдство», «Про науку». Така ж тематика послань притаманна текстам Артемія. Аргументація дещо відрізняється, особливо в розділах про піст та про свічки, проте основна тенденція залишається однаковою. Фактично все різниться лише в деталях. Наприклад, український текст містить багато посилань до Старого Завіту, як і в аргументах Артемія, український богослов використовує образи та принципи давньоєврейського богослужбового життя: «Мовимо ми від Письма, так учить нас апостол духовні слова духовним подавати, бо всі відають, що то здавна було і є встановлено: до церкви свічки носити, почавши від Старого Заповіту аж дотепер. Проте з прикладу, окрім писання, кажемо за Соломоном: «Незлюбивий усякому слову віру йме» і «Двудушна людина, говорить, неуправна є в усіх путях своїх». Тобто коли будь-яке хлопчєня принесе батькові своєму колись певну річ, яка є не потрібна й нікчемна, а він тією річчю грався, то батько його, хоча й ні до чого вона, бажаючи порадувати й звеселити свого сина, втішаючи його, аби не плакав, подячно ту річ од нього прийма й відпускає його з похвалою та усміхом. Так чинить і Бог, подібно творячи: приймає ж бо принесене від чистого серця не як річ, котрої він потребує, а доглядаючи старанності через те принесення, і сповнює прохання його. І Каїн дари також Богу приносив, а що не від справедливого серця, на того приноса Бог не зважив, а на дари брата його Авеля доглянув. Чому? Бо з правдивого умислу любовно або догідно приніс» [8]. Або ж текст, який аналогічно присутній і в текстах Артемія, який описує приклади теофанії, коли Бог являється людині як видимий феномен, який може слугувати для його фіксації в іконографії: «Звичай же був у Старому Заповіті чесно пошановувати божественне й поклонятися, але не боготворячи речей, а видимою честью пошановувати невидимого Бога. І на славу свою повелів Мойсей із видимих речей створити скинію за образом, показаним йому на горі, і кіот Заповіту, у якому й законні скрижалі були та інші речі в пам'ять його чудес, і все це пошановувалося, і поклонялися тому. А коли сказав: «Не роби собі і всякої подоби», то добре сказав: що мали малювати, не бачивши Бога? Іллі з'являвся у бурі та млі: чи ж вітер мали малювати, чи млу? Мойсею при купині вогняно з'явився: що ж мали малювати, чи вогонь, а чи куца? І при задньому камені себе явив у миг ока, то чи ж мали б малювати тїнь? Але нам заднє й переднє явив у зупільності свого олюднення. Відтак святих праотців, перед законом і в законі праведних, пророків осяяних не пи-

сали образів, і то для того, аби родоночальників не обоготворили і не поклонялися їм, як самому Богу» [8].

Отже, ми можемо зробити висновок, що полемічні тексти у вигляді послань, які приписують Артемію, слугували для української богословської думки зразком полемічної літератури, яка набувала широкого вжитку через активне розповсюдження нових християнських рухів. Зазвичай, зберігаючи основну аргументацію та критикуючи світоглядні позиції раннях протестантів, православні релігійні діячі використовували приклади зі Старого Завіту, який більшою мірою був ігнорований лютеранами та соцініанами. На думку М. Дмитрієва [3, с. 367], І. Федоров використовував «Послання проти лютерів» як зразок у передмові свого «Апостола», який був опублікований у Львові в 1574 р. Для нас більш важливим є те, що тексти всіх послань були чітко аргументованими й поданими в гуманістичному дусі, без жорстких риторичних форм і без нав'язливих аргументів. У цих посланнях прослідковується неоднозначна позиція до протестантизму як такого, проте завжди засуджувався відхід від традиційного тлумачення уставлених християнських традицій, що було неприпустимо для православного духовенства та звичайних прихожан. Тексти послань не критикують ранняпротестантські вчення, а лише заперечують їх, базуючись на Старому Заповіті та вченні Отців церкви, оскільки це було основою всього богослужбового життя православної церкви. Таким чином, на основі критики ритуальної практики можна прослідкувати зіткнення двох протилежних світоглядів, один із яких є традиційним, а інший – новаторським, який представив нові віяння європейської Реформації.

Література

1. Борисенко В. Апологетические послания старца Артемия / В. Борисенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.historicus.ru/561>.
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні / М. Грушевський ; ред. Д. Куликовський ; Ukrainian Evangelical alliance of North America. – 2 вид., удоскон. – Вінніпег ; Мюнхен ; Детройт : Б. в., 1962. – 160 с.
3. Дмитриев М. Православие и реформация: реформационные движения в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI в. / М. Дмитриев. – М. : Издательство Московского университета, 1990. – 135 с.
4. Колодний А. Історія релігії в Україні / А. Колодний, П. Яроцький. – К. : Знання, 1999. – 735 с.
5. Кралюк П. Ян Лятос: ренесансна філософія та наука на Українських землях / П. Кралюк, М. Якубович. – Острозька Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – 144 с.
6. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні / В. Любашенко. – вид. 2-е. – К. : Поліс, 1996. – 350 с.
7. Нічик В. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.) / В. Нічик, В. Литвинов, Я. Стратій. – К. : Наукова думка, 1990. – 381 с.

8. Списание против лютеров о поклонению святых икон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://litopys.org.ua/old14_16/old14_12.htm.

9. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія : у 2 ч. / відп. ред. В. Нічик ; Ін-т філософії НАН України. – К. : Наукова думка, 1995– . – Ч. 2. – 1995. – 431 с.

10. Флоровський Г. Пути руського богословія / Г. Флоровський. – Минск : Харвест, 2006. – 607 с.

Анотація

Шаповал А. В. Критика ранніх протестантів в українській полемічній літературі XVI ст. – Стаття.

У статті розглянуто православну полеміку з ранніми протестантами на території сучасної України. В основу дослідження було взято полемічні тексти Артемія та анонімний текст «Писання проти лютерів», які, на нашу думку, чітко окреслюють основну аргументацію православного духовенства, яке не сприймало реформаційних рухів. Акцентовано на послідовності й поступальності процесу розвитку інтелектуальної думки Артемія щодо проблеми протестантизму. Основна увага в статті приділяється критиці руху соцініан та його очільнику Семену Будному. Проаналізовано автентично український текст «Писання проти лютерів», який є основним джерелом для дослідження критики українського православного духовенства лютеран. Також було проведено порівняльний аналіз текстів Артемія з анонімним автором, виявлено вплив послань Артемія на подальшу полемічну практику православних кліриків проти лютеран та соцініан. Винесено на розгляд основні цитати Артемія щодо проблеми православного духовенства та його полеміки з представниками протестантизму. Засудження неосвіченості українських церковників було виправданим кроком, на чому наголошено в статті. Також здійснено загальний огляд усього корпусу полемічних текстів, які були написані Артемієм та авторами, що потрапили під його вплив.

Ключові слова: соцініани, лютерани, полемічна література, Артемії.

Аннотация

Шаповал А. В. Критика ранних протестантов в украинской полемической литературе XVI в. – Статья.

В статье рассмотрена православная полемика с ранними протестантами на территории современной Украины. В основу исследования были взяты полемические тексты Артемия и анонимный текст «Писания против лютеров», которые, по нашему мнению, четко очерчивают основную аргументацию православного духовенства, не воспринимавшего реформаторских движений. Акцентировано на последовательности и поступатель-

ности процесса развития интеллектуальной мысли Артемия касательно проблемы протестантизма. Основное внимание в статье уделяется критике движения социниан и его руководителю Семону Будному. Проанализирован автентичный украинский текст «Писания против лютеров», который является основным источником для исследования критики украинского православного духовенства лютеран. Также был проведен сравнительный анализ текстов Артемия с анонимным автором, обнаружено четкое влияние посланий Артемия на дальнейшую полемическую практику православных клириков против лютеран и социниан. Вынесены на рассмотрение основные цитаты Артемия касательно проблемы православного духовенства и его полемии с представителями протестантизма. Осуждение необразованности украинских церковников было оправданным шагом, о чем отмечается в статье. Также осуществлено всеобщее обозрение всего корпуса полемических текстов, которые были написаны Артемием и авторами, попавшими под его влияние.

Ключевые слова: социнианы, лютеране, полемическая литература, Артемиий.

Summary

Shapoval A. V. Criticism in early Ukrainian protestant polemical literature XVI century. – Article.

This article is a review of the polemic among the early Protestants and the Orthodox on the current Ukrainian lands. As basement of the research, the polemic text of Artemius and the “The writings against the Lutherans” were taken. These texts, as we consider, describe the main line of argument of the Orthodox priesthood, who didn’t agree with the Reformation. In addition the emphasis of the current research was made on a sequence and gradual evolution of Artemius’s opinion about the case against Protestantism. This article is mainly devoted to critics of Socinianism and its leader Semen Budny. The authentic Ukrainian text “The writings against the Lutherans”, which is the main source of the investigation of the Ukrainian Orthodox priesthood’s critics of Lutheranism, is analysed. Also comparative analysis of Artemius’s and anonymous texts was held. We identified the clear influence of Artemius’ texts on the further polemic practice of the Orthodox clergy against Lutheranism and Socinianism. The main quotes of Artemius about the case of the Orthodox clergy and its polemics against Protestantism were submitted for consideration. As it was highlighted in this article, conviction of the ignorance of the Ukrainian priesthood was a justified action. Finally, the overall review of the whole polemic text corpus, which was written by Artemius and other authors, was held.

Key words: sotsinians, Lutherans, polemical literature, Artemy.